

KÜLTÜREL VE SOSYAL DAVRANIŞLARIN ANLAM VE İŞLEV DÜNYASINA BİR YOLCULUK: DAVRANIŞ FOLKLORU*

A JOURNEY TOWARDS THE SEMANTIC AND FUNCTIONAL REALM OF THE CULTURAL AND SOCIAL BEHAVIORS: BEHAVIORAL FOLKLORE

Mustafa AÇA** – Buse Asena DEMİR***

ÖZ: 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Batı Avrupa ve Kuzey Amerika folklor araştırmalarında toplumların değişen sosyal ve kültürel yapılarının ortaya çıkardığı yeni folklorik üretim, aktarım ortamları ve biçimleri irdelenmeye başlamış; folklorla dönük güncel araştırma alan ve konuları ortaya çıkmıştır. Kültürel veya sosyal antropoloji alanlarında daha önce başlayan konu ve bakış açısı çeşitliliği, folklor araştırmalarında da özerk başlıklar halinde görülmeye başlanmıştır. Bu durum, Türk folklor araştırmalarında 2000'lerin başlarından itibaren dikkat çekmeye başlamış ancak disiplinlerarası çalışmalara duyulan ihtiyacın yeterli ölçüde fark edilememesi, uzun süredir kullanılagelen araştırma yöntem ve tekniklerine yenilerinin eklenememesi gibi sebeplerle kadın folkloru, meslek folkloru, aile folkloru, grup folkloru, çocuk folkloru, beden folkloru gibi başlıklı ve içerikli araştırmalara yöneliş ancak son birkaç yılda nispi bir artış göstermiştir.

Türk folklor araştırmalarında “beden folkloru” veya doğrudan “bodylore” kavramı, Katharine Young gibi kimi araştırmacılar tarafından yapılan çevirilerin yanı sıra sınırlı birkaç özgün akademik çalışmayla gündeme gelmiştir. Davranışın sergilenmesine aracılık eden “beden”, kültürel davranışlar üzerine yapılan halkbilimsel çalışmaların adlandırılmasında temel argüman halini almıştır.

Kültürel davranışlara halkbilimsel yaklaşımlarda “davranış folkloru” başlığının kullanılması gerekliliğini vurgulayan bu çalışmada, kültürel davranışın karakteri ve özellikleri, beden ve davranış ilişkisi gibi konulara ek olarak davranış folklorunun bileşenlerine ve araştırma yöntemlerine dönük öneriler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnsan, kültür, davranış folkloru, beden folkloru, kültürel davranış.

ABSTRACT: From the first quarter of the 20th century onwards, in Western Europe and North America folklore studies, the new folkloric production, transference environments and forms created by the changing social and cultural structures of societies began to be examined. Current research areas and topics for folklore have emerged. The diversity of topics and perspectives that started earlier in the fields of cultural or social anthropology has started to be seen as autonomous titles in folklore studies. This situation has started to attract attention in Turkish folklore studies since the early 2000s, but due to reasons such as insufficient awareness of the

* Bu çalışma, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı bünyesinde Doç. Dr. Mustafa Aça yönetiminde Buse Asena Demir tarafından hazırlanan “Trabzon ve Çevresi Davranış Folkloru Üzerine Bir Araştırma Başlıklı” yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr. – İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / İzmir – mustafaaca@hotmail.com (ORCID ID: 0000-0002-0784-9846)

*** Bilim Uzmanı / Trabzon – buseasena95@gmail.com (ORCID ID: 0000-0001-6292-5656)

This article was checked by Turnitin.

need for interdisciplinary studies, not being able to add new research methods and techniques that have been used for a long time, women's folklore, occupational folklore, family folklore, group folklore, children's folklore, the tendency to research titled and content such as body folklore/bodylore has only increased in the last few years.

In Turkish folklore studies, the concept of "body folklore" or direct "bodylore" has come to the fore with a limited number of original academic studies as well as translations from some researchers such as Katharine Young. The "body" that mediates the display of behavior has become the main argument in naming folklore studies on cultural behavior.

In this study, which emphasizes the necessity of using the title of "behavioral folklore" in folkloric approaches to cultural behavior, in addition to issues such as the character and characteristics of cultural behavior, the relationship between body and behavior, suggestions are made for the components of behavior folklore and research methods.

Keywords: *Human, culture, behavioral folklore, body folklore/bodylore, cultural behavior.*

Giriş

Toplumsal varlıklar dillerini, sosyal yaşantılarını, bilgi kurallarını, manevi değerlerini belirli normlar çerçevesinde bir kültür içerisinde yaşayarak öğrenirler. Nitekim toplum, davranış düzenliliklerini sağlamak için normlar geliştirir ve bunları erken çocukluk çağlarından başlayarak bütün bireylere ortaklaşa aşılar. Dolayısıyla pek çok sosyal davranış, halkın düşünsel yapısı çerçevesinde gelişir ve değişir. Bu yolla gelişen davranışlar karakterize biçimde sosyo-kültürel çevrelere göre farklılıklar gösterebilir. Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da psikoloji, sosyal psikoloji, sosyoloji ve kültürel antropoloji gibi kültür bilimleri, bireyden topluluğa doğru genişleyen ve topluluğun davranış temelli ifade ve temsil biçimleri halini alan davranış kalıplarına 20. yüzyılın ortalarından itibaren ilgisini artırmıştır. Toplumsal değişimin eskiye nispetle çok daha hızlı gerçekleşir olması ve bireyin toplumsal kimliğinin giderek karmaşıklaşması gibi sebepler, bu durumda etkili olmuştur. Folklor çalışmalarının büyük oranda sosyal/kültürel antropoloji şemsiye kavramı altında gerçekleştirildiği Kuzey Amerika merkezli davranış antropolojisi çalışmalarında ufuk açıcı sonuçlar ortaya koyulmuştur. Türkiye'de sosyal psikoloji ve sosyoloji alanlarındaki az sayıda çalışmada insan bedeninin ve davranışlarının kültürel anlamları ve işlevleri üzerinde durulmuştur. Folklorun bir temsil ve araştırma alanı olarak Türk folklor araştırmalarında "Beden Folkloru" zaman zaman gündeme getirilmiş olsa da "Davranış Folkloru" başlığı ve kapsamında bütüncül çalışmalar henüz yapılmamıştır. Türkiye sahası folklor araştırmalarının 21. yüzyılda konu ve kapsam bakımından genişleme eğiliminde olduğu dikkate alındığında "Davranış Folkloru" başlıklı çalışmaların da söz konusu eğilimin genelleşmesine katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Kültür bilimlerinin evrensel amaç ve işlevleri bağlamında bu yeni araştırma konusunun kültürü ve toplumu takip ve tahlil biçimlerinin çeşitlilik kazanmasında etkin rol üstleneceği değerlendirilmektedir.

Türkiye sahasında henüz üzerinde durulmayan bir konu olan davranış folklorunu temel unsurlarıyla ortaya koymak ve gerçekleştirilecek çalışmalara bir model oluşturmak, bu çalışmanın öncelikli amacıdır. İnsan davranışlarının bireysel ve kolektif anlamda kökenlerinin, anlam ve işlevlerinin anlaşılması yolunda daha fazla veriye ve çözümlenmeye ihtiyaç olduğu yadsınamaz. En yalın şekliyle son dönemlerde yaşanan sıra dışı gelişmeler ışığında insan davranışlarında görülen değişimleri sosyal, ekonomik ve politik sebeplerle açıklayan mevcut perspektife kültürel anlamda yeni perspektifler eklenmesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Bu çalışmanın temel amaçlarından birisi de belirtilen ihtiyacın giderilmesine dönük teori ve uygulama temelli bir taslak ortaya koymaktır. Kavramsal ve kuramsal özellikleriyle özgün bir araştırma alanına dikkat çeken bu çalışmanın Türkiye merkezli folklor araştırmalarına farklı perspektifler kazandırması hedeflenmektedir.

İnsan Davranışının Temelleri ve Türleri

Davranış, psikologlar tarafından *“Bir kişinin iç veya dış olaylara cevap olarak yaptığı her şey.”* veya *“Vücutta meydana gelen ve beyin tarafından kontrol edilen fiziksel olaylar.”* biçimlerinde tanımlanmaktadır (Davis ve diğerleri, 2015: 327). Değişik toplumlar ve kültürlerle, onların görüşleri ve davranışlarıyla ilgili bilgiler elde etmeyi hedefleyen antropoloji (Haviland ve diğerleri, 2008: 837), insan davranışlarını araştırma konularının temel bileşenlerinden biri olarak görmenin yanı sıra tamamen davranış özelinde “davranış antropolojisi” başlığı altında inceleme yoluna gitmiştir. Genel veya özel anlamlarıyla davranış, antropologlar tarafından *“İnsanın akıl dışı eylemleri, insan ruhunun veya bu eylemlerin altında yatan bireysel veya kültürel kişiliğin ifadesinin kanıtı.”* şeklinde tanımlanmıştır (Malott, 1988: 182). Felsefeciler davranış, *“Bir organizmanın belirli bir ortamdaki hareket tarzına canlıların çeşitli durum ve ortamdaki tepkilerine, bireyin içinde bulunduğu doğal ya da toplumsal ortamın uyaranlarına tepki gösterme veya yanıt verme biçimi.”* (Cevizci, 1996: 122) olarak tanımlarken sosyal ilişkiler üzerinde odaklanıp sosyal ilişkilerin, bireylerin tutum ve davranışları üzerindeki etkilerini ve bu ilişkilerin toplamı olan toplumun oluşumunu, gelişimini ve değişimini inceleyen (Schaefer, 2010: 51) sosyologlar, davranış bireysel ve toplumsal davranışlar şeklinde sınıflandırarak toplumsal davranış, birbirinden haberdar olan ve birlikte mensubiyet duygusuna sahip en az iki insanın davranış şeklinde tanımlamışlardır. Bu itibarla toplumsal davranış, bir sosyal gurup içindeki davranış olarak kabul edilmiştir (Aslantürk ve Amman, 2001: 18).

Davranışları ve birey olarak insanları sosyal ilişkiler içinde daha iyi anlamaya odaklanan davranış bilimlerine gösterilen ilgi, 20. yüzyılın başlarından itibaren hızlı bir artış göstermiştir. İnsan davranışlarının temelleri konusunda ağırlıklı olarak 19. yüzyılda ortaya konulan ilmi nazariyelerin sorgulanmaya başlaması, davranış belirleyen faktörlerle ilgili yeni nazariyelerin ortaya konulması ile sonuçlanmış; davranış bilimleri

içinde sayılan bilgi kolları çoklu teorilerle insan davranışlarına daha fazla mesai harcar olmuştur (Marshall, 2005: 130-132). Aynı periyotta insan davranışlarının sebep ve sonuçlarının anlaşılması yolunda konu ile ilgili tüm disiplinlerden yararlanmanın daha faydalı olacağı görüşü kabul görmeye başlamıştır. İnsan davranışlarıyla ilgili her bir bilgi kolu, kendi yöntem ve teknikleri cevaplar bulmaya çalışırken ulaşılan sonuçlar davranış bilimlerine ilgili diğer bilgi kolları tarafından yapılan çalışmalarda da dikkate alınmaya başlanmıştır.

İnsan davranışlarının oluşum nedenleri, işleyişleri ve değişimleri konularına odaklanan davranış bilimlerinin ilgililerinden psikoloji, davranışı hem birey (klinik psikoloji) hem de sosyalizasyon (sosyal psikoloji) açısından irdelemeyi sürdürmektedir. Psikolojinin bakış açısıyla insan davranışları bilişsel, devinışsel ve duyuşsal olmak üzere üç ana sınıfa ayrılır (Bilen ve Yasa, 2014: 51). Psikologlar, davranışın hem içsel hem de dışsal etmenler tarafından belirlendiğini kabul etmiş; davranışın tek bir etmen ya da basit bir bileşim tarafından belirlenmediğini belirtmiştir. Davranışın gelişmesinde biyolojik ve çevresel etkenlere dikkat çeken bu yaklaşım, davranışların doğuştan getirilen kalıtsal özelliklerden etkilenmesinin yanı sıra çevresel etkenlerden de beslendiğine dikkat çekmiştir. Kalıtsal¹ yöne dikkat çeken psikologlar davranışsal gelişimi “olgunlaşma” kavramı ile birlikte değerlendirirken davranışları daha ziyade çevresel etkenlerle ilişkilendirenler “öğrenme” kavramını önceliklelerdir. Ancak çoğu zaman “olgunlaşma” ile “öğrenme”nin birlikte işlediğinde hemfikir olan gelişim psikologları, bu iki unsurun birbirinden bağımsız değerlendirilemeyeceğine, sergilenen davranışların kalıtım ve çevre argümanları ortaklığında geliştiğine, “olgunlaşma” ile birlikte “öğrenme” sürecinin başladığına vurgu yapmışlardır (Özkalp ve diğerleri, 2004a: 179-180). Bu geleneksel çevresel etkili öğrenme ve kalıtım faktörlerine ek olarak koşullanma faktörüne de dikkat çekilmiştir. Bu üçüncü faktöre dikkat çekenler arasında ilk aklan gelen isim Pavlov’dur. Zira ödül ve ceza davranışın “dışsal” belirleyicileri arasında yer alırken inançlar, düşünceler ve beklentiler gibi etkenler “içsel” ve etkileşimli belirleyiciler arasında yer alır (Burger, 2006: 516, 531). İnsan davranışının belirleyicilerinden bahsedilirken ceza ve pekiştirme gibi uyarıcılardan da sıklıkla bahsedilmiştir (Roane ve Betz, 2012: 268).

Davranışın folklorik temelleri ve temsilleri üzerine araştırmalar yapan El Shamy (1967: 58) de ödül, ceza ve pekiştirme uyarılara dikkat çekmiştir. Ona göre ödül ve ceza kavramları, alışılmış folklorik uygulamaların geliştirilmesi ve güçlendirilmesinde önemlidir. Ödüllendirici faktör sadece

---

¹ Psikologların genetik bilimine olan ilgileri giderek artmış ve “davranışsal genetik” adlı yeni bir çalışma alanı ortaya çıkarmışlardır. Davranışsal genetikle ilgilenen psikologlar, çoğunlukla zekâ, akıl hastalıkları, kişilik türleri gibi davranış özelliklerinin kalıtımla ilgisine odaklanmışlardır (Cüceloğlu, 1993: 87).

alışkanlıkların oluşumunu ve gücünü değil, aynı zamanda oluşum hızlarını ve zaman ve sosyal etkileşim güçlerine karşı dayanıklılıklarını da belirler.

Temel laboratuvar araştırmalarına odaklanan deneysel davranış analizlerinden farklı olarak uygulamalı davranış analizi sosyal açıdan önemli davranışlarla ilişkili sorunların giderilmesine yönelik uygulamaların geliştirilmesine ve değerlendirilmesine yardımcı olan araştırmalar yürütmektedir. Analistler araştırma sonuçlarını okullar, ev ve toplum gibi daha doğal ortamlarda etkili kanıta dayalı prosedürler oluşturmak ve uygulamak için kullanırlar².

İnsan davranışına biyolojik açıdan yaklaşan klinik psikologlar, sergilenen davranışlara dönük başka açıklamalar da ortaya koymuşlardır. Bu açıklamalarda kimi zaman zaman yukarıda bahsedilen etkenlere dikkat çekerken kimi zaman da nörobiyolojik ve bilişsel etkenlere vurgu yapılmıştır (Cüceloğlu, 1993: 26).

Davranış bilimlerinden bir diğeri olan sosyoloji, kimi zaman beden sosyolojisi kimi zaman da davranış sosyolojisi başlıkları altında toplumsal davranış kalıpları ve biçimleri üzerinden insanlar arasındaki ilişkileri, sosyal grup davranışlarını çözümlenmeye çalışır. Sosyolojide “beden sosyolojisi³” başlığı altında yapılan ve davranış biçimlerine de yer verilen araştırmalara gösterilen ilgi 1980’li yıllardan sonra artmaya başlamıştır. Sosyolojinin bedene ve davranışa yaklaşımı tıp gibi yalnızca anatomi ve fizyolojiye değil, beden sosyal eylemleri icra etme ve anlamlandırma kapasitesine odaklanmaktadır. Beden sosyolojisi, beden çeşitliliğini (genç, yaşlı, sağlıklı, hasta, engelli, bir etnik gruba mensup ya da bir ten rengine sahip, dişi ya da erkek vd.), aidiyetini (tarihsel, kültürel, ulusal, sınıfsal vd.) ve mahkumiyetini (hazza, acıya, ölüme vd.) ele alan, dolayısıyla felsefeden ve çeşitli bilimsel disiplinlerin bilgilerinden beslenen bir alandır (İnceoğlu ve Kar, 2010: 133-134).

Sosyologlar, davranışın gelişiminde diğer pek çok konuda olduğu gibi, toplumsal yapının etkisine dikkat çekmişlerdir. Giddens’a göre toplumsal yapının değerleri, değişimleri, talepleri ve arzuları bedende çeşitli şekillerde yansımaktadır. Kültür, yarattığı idealler çerçevesinde bedene ait söylem ve pratikleri tanımlamaya ve düzenlemeye çalışmaktadır (2000: 144).

Turner (1996: 66-68), beden sosyolojisinin dört temel prensibe sahip olduğunu ifade etmiş; bu prensipleri şu şekilde belirtmiştir:

1. Beden, doğa ve kültürün kesişme noktasıdır.
2. Beden üzerinde kurulan otorite, gurup cinselliğinde kendini gösterir. Toplum, sosyal yeniden üretimi bireylerin özgür iradesine bırakmaz. Bu durum arzu üzerinde otorite kurmak olduğundan beden sosyolojisi aslında siyasal sosyoloji olarak düşünülebilir.

---

² Ayrıntılı bilgi için bk. (Roane ve Betz, 2012: 269).

³ Sosyolojinin bir kolu olarak gelişen beden sosyolojisinin gelişimi ve konuları gibi genel konular için bk. (Canatan, 2016).

3. Beden, siyasi mücadelenin merkezindedir.

4. Beden düzeyindeki sapsmalar kadar iç bedende oluşan hastalıklarla da ilgilenilmelidir.

Bedenin toplumsal yönü üzerine çalışan isimlerden bir diğeri olan Bourdieu bedeni, insanın günlük yaşamı ve bedenin gelişmesini sağlayan sınıf temelli nesnel koşul olarak habitusla ilişkisi içinde inceleme yoluna gitmiştir (Işık, 1998: 138).

Bedenin biyolojik özellikleri ve toplumsallığı arasında bir ilişki öngören sosyolog Elias bedeni bitmemiş toplumsal bir süreç olarak değerlendirmiştir. Beden ve toplum, başı ve sonu olmayan uygarlaşma süreci içindedir. Toplumsal figürleşme değiştiğinden insan bedeninin gelişimi üzerine olan etkiler de değişmektedir. Figürlerin değişmesi, toplum ve kişiler arası uyumla gerçekleşir. Bu dönüşümde bireyin dış görünümü de değişir ve yeniden biçimlenir. Beden ve toplum; evrim, etkileşim ve uyum içinde gerçekleşir (Işık, 1998: 130-135).

Sosyolojik bakışa göre, kültürün, sınıfsal durumun, statü, rol, grup ve kurumların birbirleriyle kurmuş oldukları ilişkilerin sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal yapıda, bu bileşenler ışığında davranışlar geliştirilmektedir. Davranışların oluşumu ve değişiminde kültürün hâkim etkisine ek olarak sahip olunan eğitim ve gelir düzeyleri gibi saygınlık göstergelerine dayalı toplumsal statüler de bireylerin hem davranışlarını hem de düşüncelerini etkilemektedir. İnsanlar, belirli davranışları toplumsal yapıdaki yerlerine bağlı olarak öğrenmekte ve bunlara göre hareket etmektedirler (Özkalp ve diğerleri, 2004b: 44-45).

Sosyoloji, davranışların gelişimini irdelerken psikolojinin “öğrenme” merkezli kuramları ile benzer biçimde diğer insanların bireyin davranışlarında doğrudan veya dolaylı olarak etkili olduğunu ifade eder. Toplumsal kurumların davranışlar üzerindeki etkileri toplumsallaşma süreci ile sınırlı değildir. Bu etki yaşamın her döneminde görülmekte ve tüm yaşam boyunca devam etmektedir. İnsan davranışları üzerindeki sosyal etki kendini farklı biçimlerde gösterir. Uyma/benimseme, kabul etme, itaat etme de dahil olmak üzere pek çok davranış, sosyal etkinin idealize ettiği sonuçlar arasında yer alır (Özkalp ve diğerleri, 2004a: 263).

Bir dilin, bir tarihin, bir geleneğin içine doğan insanoğlunun, bir grup davranış dizgesinin de içine doğduğunu hatırlatan Göka (2006: 39), insanların bir topluluk içinde yaşayabilmek için onlar gibi davranmak zorunda olduklarını belirtir. Söz konusu psikolojik davranış kalıplarının, tarihsel değişime karşı oldukça dirençli olduğuna dikkat çeken araştırmacı, Türkiye’de yaşayan insanların bazı davranışlarının Türk tarihinin çok önceki zamanlarında da gözlemlenmiş olmasına şaşırılmamak gerektiğini vurgulamıştır.

Davranışların gelişmesinde ilk büyük etken ailedir. Çocuk, doğduğu andan itibaren aile çevresi içinde toplumsallaşma sürecine girer. Bebeğin belirli bir dili kullanmadan önce geçen süre içindeki jest ve dokunma yoluyla

iletişim kurması ile başlayan süreç, ebeveynlerin somut edimleri ile devam eder. Erken çocukluk dönemini takip eden süreçte, akran ve arkadaşlarla olan ilişkiler üzerinden davranış kazanımları devam eder. Bunlar arasında, paylaşılma, mücadele, kavga etme, büyüklerle olan ilişkiler, başarı ve sevilme sayılabilir. Okul çağında ise okul arkadaşları, otoriteyle nasıl başa çıkılacağı, okul içi ve dışı hareketleri, karşı cinse yaklaşmanın yollarını düzenleyen ve öğreten çok önemli gruplardır. Araştırmacılar arasındaki ortak kanıya göre aile çocuğun temel değerleri benimsenmelerinde önemli bir rol oynarken arkadaş grupları, boş vakitleri değerlendirme, görünüş, cinsel davranışlar gibi mevcut olan yaşam biçimini etkileme gücüne sahiptir.

Bireyin toplumsallaşmasının ileriki dönemlerdeki bir diğer kaynağı iş ve iş yeridir. Zira çalışılan işyeri dünya görüşünü, değer ve normları etkileme gücüne sahiptir. Örgütsel toplumsallaşma şeklinde de ifade edilebilecek bu süreçte birey bu örgütlü yapının kültürünü öğrenirken ondan etkilenir ve buna uygun davranışlar sergilemek durumunda kalır. Bu sonuç kimi zaman farkına varılmayan bir gönüllükle gerçekleşirken kimi zaman işten atılma veya başarısız olma korkularından kaynaklı bir motivasyonla ortaya çıkabilir (Özkalp ve diğerleri, 2004b: 84-89).

Davranışların ortaya çıkmasında ve gelişmesinde özellikle geleneksel topluluklarda sosyal roller kapsamında cinsiyet faktörüne ayrıca dikkat çekilmiştir. Bu dikkat sadece sosyolojik araştırmaları için değil, davranış folkloru kapsamlı çalışmalar için de gereklidir. Cinsiyet, bedenin en çok önemsenen özelliklerinden biridir ve çoğunlukla toplumsal yaşamın örgütlenişinde cinsiyet ayrımı önemli bir yer tutar. Yaşamın başından itibaren maruz kalınan temel eşitsizliklerden biri, bedenler arasındaki cinsiyet farkına dayandırılmıştır. Bu farklılık öylesine önemsenmektedir ki, doğum anından itibaren bebekler cinsiyetlerini belirten renklere ve giysilere büründürülür. Gözler, bebek bedenlerini farklı algılamaya şartlanmıştır ve bedenlerde algılanan farklılıklar bir ömür boyu sürecek cinsiyet ayrımını meşrulaştırmak üzere kullanılacaktır (İnceoğlu ve Kar, 2010: 136).

Haviland ve arkadaşlarının da ifade ettiği gibi (2008: 278), her kültür kabul edilebilir erkek-kadın davranışı için farklı beklentilere sahiptir. Özkalp ve arkadaşlarının ifadesiyle (2004a: 93) cinsel davranışlar, bireyin özgürce, istediği zaman ve istediği yerde yapılan davranışlar değil, özellikle aile içinde düzenlenen davranış biçimleridir.

Cinsellik, diğer birçok toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da rahatlıkla konuşulabilen bir konu değildir. İnsanların cinsel davranışının öğrenmeyle sıkı bir ilişkisi olduğundan ve cinsel davranışın değişik yönleri sosyal yaşantıyla belirlendiğinden, toplumdan topluma, kültürden kültüre cinsel davranışın özellikleri değişebilir. Kadın davranışlarının çoğu zaman sembolik anlamlar içermesi de bu durumla açıklanabilir. Davranış üzerine çalışan bir araştırmacının gözlemleyip kayıt altına aldığı kadın davranışlarını açıklama/anlamlandırma sürecinde oldukça dikkatli

davranması, davranışın olası örtülü anlamlarını sosyal ve kültürel yapının dinamikleri bağlamında irdelemesi gerekmektedir.

Her bir davranışın sosyal davranış potasında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği sorusu Weber tarafından büyük ölçüde cevaplanmıştır. Weber'e göre içsel tutumlar, *başkalarının davranışlarına yönelmiş olmaları halinde* toplumsal davranış olur. Toplumsal davranış, başkalarının geçmişte ve şimdi yaptığı veya ileride yapması muhtemel davranışlara karşı yapılmış olabilir. Tutum ve davranışların sadece başkalarına yönelik olanları, toplumsal niteliğe sahiptirler. Toplumsal davranış ne çok sayıda insan tarafından sergilenen benzer davranışların, ne de başkalarının etkisi altında sergilenen davranışların aynıdır. Yine Weber'e göre toplumsal davranış türleri dört gruba ayrılır:

a. *Amaçla ilişkili rasyonel davranış*: Kişinin dış dünyada nesnelere ve insanların davranışları ile beklentilerde bulunması ve bu beklentilerini akılcı şekilde ölçüp biçerek, kendi belirlediği amaca ulaşabilmek için birer "araç" olarak kullanması veya amaca ulaşması için "koşulları" değerlendirmesidir.

b. *Değerle ilişkili rasyonel davranış*: Kişinin bir davranışı, sırf ahlaki, estetik ya da dini bakımdan taşıdığına inandığı değerlerden dolayı sergilemesi ve bunu yaparken de davranışın doğuracağı sonuçları dikkate almasıdır.

c. *Duygusal davranış*: Anlık duygusal tutum ve heyecanlarla yapılan davranıştır. Duygusal davranış, alışılmamış yani günlük olmayan bir tahrike karşı, kendi kontrolünü kaybederek yapılmış tepki halinde kendini gösterebilir.

d. *Geleneksel davranış*: Kişinin yerleşik alışkanlıklara göre davranmasıdır. Geleneksel davranış, genellikle müphem ve belli başlı tahriklere karşı alışılmış şekilde tepki gösterme niteliğindedir. Alışkanlıklardan oluşan davranışlar, bu davranış tipine daha yakındır. Anlamli davranışlar sınırında yer alarak, toplumsal davranışlar kategorisine giren geleneksel davranışlarda, alışkanlıklara bağlılık belli bir anlamda ve derecede bilinçli şekilde devam ettirilmektedir (Weber, 2002: 40-42).

İnsan davranışlarının ekolojisi üzerine kavram geliştirici çalışmalar yapan Cronk, (1991: 25-26) insan davranışlarının evrimsel biyoloji açısından çalışılmasına, evrimsel ekoloji, biyo-siyoloji, biyokültürel bilim, biyososyal bilim, insan etolojisi⁴, sosyo-biyoloji, sosyo-ekoloji, evrimsel biyolojik antropoloji, evrim ve insan davranışı gibi insan davranış ekolojisi gibi pek çok ad verildiğini belirtir. Cronk'a göre, insan davranışının ekolojisi, antropologlar arasında farklı birkaç teorik yaklaşımla gelişmiştir. 1960'lardan itibaren hayvan davranışlarına evrimsel biyoloji açısından bakmayı önceleyen yaklaşımın yaygınlaşması ve bunu takip eden süreçte

---

⁴ Etoloji: Hayvan davranışlarını inceleyen bilgi kolu.

oyun teorisinin kabul görür hale gelmesi, söz konusu yaklaşımlardan ilk akla gelenlerdir.

Davranışlar, farklı nedensellik seviyelerinde çeşitli tamamlayıcı yollarla açıklanabilir. Yakın açıklamalar fizyolojik ve psikolojik mekanizmalar ve davranışların arkasındaki kültürel olarak aktarılan bilgilerle ilgilidir. Ontogenetik⁵ açıklamalar, davranış kalıplarının ve bunların ardındaki yakın mekanizmaların bireyin yaşam süresi boyunca nasıl geliştiğine odaklanır. Filogenetik⁶ açıklamalar, evrimsel tarihlerini ilgilendirir. İnsan davranış ekolojisinin asıl ilgisi, canlı popülasyonlardaki üreme sonuçlarını inceleyerek ve atalarımız için uyarlanabilir anlamlılıklarını belirleyerek davranışların nihai nedenlerini çözmektir. (...) Bu nokta, insan davranışsal ekolojisi ile sosyokültürel antropoloji arasındaki ilişkiyi netleştirmeye yardımcı olur. İnsan davranışsal ekolojistleri, bireylerin üreme başarısını ve ilgili hedefleri nasıl elde ettiklerini sorusuna odaklanırken, sosyo-kültürel antropologlar işlevselliğe odaklanmıştır (Cronk, 1991: 29).

Antropolojinin insan davranışı ve kökenleri hakkındaki açıklamalarında da çeşitlilik söz konusudur. Yer yer psikoloji ve sosyolojinin davranışların kökenlerini ve sebeplerini açıklamaya dönük görüşleri ile kesişen bu açıklamalardan kısaca bahsedilmelidir. Kültürü, kişilerin davranışları hakkında bilgi veren ve bu davranışlarda yansımaları bulan soyut görüşler, değerler ve dünyaya dönük algılardan oluşan kompleks bir sistem olarak değerlendiren kültürel antropoloji, kültürün toplum üyeleri tarafından paylaşıldığına ve o toplumun üyeleri tarafından anlaşılır davranışlar ürettiğini vurgular (Haviland ve diğerleri, 2008: 96, 102-103).

İnsan davranışlarının kadim kaynakları konusunda Ingold'un evrimsel sürecin bir adım sonrasındaki simgesel boyuta dair değerlendirmeleri dikkat çekicidir. Ingold'a göre (1994: 333) herhangi bir gerçek dünya nesnesi, analogik ilişkiler bağına sıkıştığı andan itibaren bir sembol haline gelebilir. Sembollerin anlamları, içinde kullanıldıkları çoklu sosyal bağlamlar gözlemlenerek keşfedilebilir. Davranışların sembolik anlamları da tüm diğer sembolik anlamlar gibi değişebilir.

Haviland ve arkadaşları da davranışların kültürel doku içindeki simgesel anlam ve işlevlerine vurgu yapan diğer isimler olarak, insan davranışının çoğunun işaretler, sesler, amblemler ve başka bir şeyi anlamlı bir biçimde yansıtan simgelerle ortaya konduğunu belirtirler. Onlara göre simgeler, ancak insanlar bu simgelerin iletişim içindeki kullanımları konusunda hemfikir olduğu zaman anlam kazanırlar. İnsanların nasıl davranışları gerektiği konusundaki düşünceleri, nasıl davrandıkları konusundaki düşünceleri ve gerçekte nasıl davrandıkları birbirinden tamamen farklı olabilir. Bu öğeleri dikkatle inceleyerek ve karşılaştırarak antropolog, bir kültür içerisindeki kabul edilebilir davranış çeşitlerini

⁵ Ontogenetik: 1) Bir organizmanın döllenmiş yumurtadan, olgun formuna ulaşmaya kadar izlediği gelişim süreci. 2) Bireyin kendi kendine gelişmesi.

⁶ Filogenetik: 1) Türler veya topluluklar arasındaki evrimsel ilişkileri araştıran bilgi kolu. 2) Soydan gelen gelişme.

açıklayan bazı kurallara ulaşabilmektedir (Haviland ve diğeri, 2008: 115, 854). Benzer şekilde Habermas da (2001, 431) beden folkloru başlıklı çalışmada en çok ilgi gösterilen bedensel temsiller olan jest ve mimiklerin davranış söz konusu olduğunda simgelerden önce geldiğine inanmıştır. Jestler, yönelttikleri bireylerde oluşmasına sebep oldukları tepkileri, bu jestleri yapanlarda da örtük olarak oluşturduklarında, anlamlı simgelere dönüşmektedirler. Jestlerden simgelere geçişte jestler, her defasında tek bir organizma için geçerli olan anlamların yerini, tüm katılımcılar için aynı olan anlamların almasıyla, simgelere dönüşür. Hayvanlar da iletişimsel davranışlarda bulunur ama insanların iletişimsel davranışları anlamlı simgelerdir.

Anlaşılabileceği üzere kültürel antropoloji, kültürle beden ve davranış arasındaki ilişkiye vurgu yapan alanlar arasında ilk sırada yer alır. Kültür ve davranış ilişkisi bağlamında, kültürel olayların insan davranışlarına etkileri, dini ve etnik grup davranışlarının kültürle ilişkisi gibi konularla ilgilenmek üzere “davranış antropolojisi” başlıklı çalışmalar da yapılmaktadır. Genelde veya davranış antropolojisi özelinde yapılan çalışmalar, insan davranışlarının günümüzün popüler araştırma konularından biri olmasında payı büyüktür.

Çoğu zaman “davranış bilimi” şeklinde tanımlanan psikolojinin insan davranışlarının sebepleri ile ilgili daha önce bahsedilen nazariyelerinden bazıları, birey ve sosyokültürel fenomen arasındaki ilişkiye odaklanan “psikolojik antropoloji”nin davranışların kültürel temellerini ortaya çıkarmaya odaklı nazariyeleri ile birlikte işlemektedir. Kurumsallaşmış insan davranışının bireysel psikolojik süreçleri hesaba katmadan açıklanmasına dönük teşebbüslerin eksik kalacağı iddiası ile hareket eden psikolojik antropolojiye göre, insan davranışının her bir yönü, iklimden hormon düzeylerine kadar pek çok kültürel ve kültürel olmayan faktörlerden etkilenir ve tüm bu etkiler, bireyin bütünleşmiş yaşantısını (unified experience) ve yaşantıdan akıp gelen amaçlı davranışı (intentional behavior) meydana getirmek için bir araya gelirler (Bock, 2001: 20).

Davranış, sosyal psikoloji ve sosyoloji ilişkisi açısından Amerikalı felsefeci Mead’ın mevcut bakış açılarına dönük köklü değişimler önerdiği “toplumsal ruhbilimi” kavramı oldukça önemli bir eşiktir. 19. yüzyılın sonlarına doğru sembolik etkileşimcilik sosyal psikoloji alanından etkilenerek sosyoloji içinde Mead tarafından yükseltilmiştir. Bilinç ve kişiliğin oluşmasının toplumun etkisi ile gerçekleşebileceğini ileri süren Mead, bu yaklaşımını “*Toplumsal Davranışçılık*” olarak adlandırmıştır (Habermas, 2001: 425). Anlaşılabileceği üzere davranış temelli bakış açıları ve argümanları itibarıyla sosyal psikoloji, sosyoloji ve sosyal/kültürel antropoloji arasında sıkı bir ilişki vardır.

Konuya dönük zengin literatürün de yardımıyla kültür ve davranış arasındaki ilişki ile ilgili olarak önemli tespitlerde bulunan Ören’e göre (1999: 312-314) kültür geçmişteki mirasın yanı sıra andan da beslenen

yapısıyla davranışların sebeplerinin ortaya konulmasında temel argümanlar arasında yer almıştır. Kültür ve davranış arasındaki ilişkinin diğer bir boyutu, her ikisinin de dinamik yapılar olmasıdır. Kültür, bireysel duygu ve düşüncelerle oluşan davranışların ürünü olmayıp farklı sosyal çevrelerin ve kültürlerin etkilerine de maruz kalan ancak oluştuğu toplumun karakteristikleri ile anlamlı hale gelen dinamik bir karaktere sahiptir. Kültürün dinamik karakteri ile benzer karaktere sahip olan davranışın dinamizmi çevrenin iç ve dış çevresinin bireydeki etkileri ile sınırlıdır. Diğer bir ifadeyle kültür kolektif bir yapıya karşılık gelirken davranış çoğu zaman bireyseldir. Ancak kültürün davranışların oluşumuna etkisi yadsınamaz⁷. Kolektif karakteri ile dikkat çeken kültür, bireysel bilinçle belirlenen davranışlardan beslenmiştir. İnsanın yaptıklarının bir ürünü olan kültür, insan davranışlarında kendini gösterirken insanın nasıl davranacağını da belirler. Kültür ve davranış arasındaki ilişki, bu iki unsurun birbirleri üzerindeki hakimiyetleri açısından değerlendirildiğinde, davranış kültürden daha geniş bir kavram olarak kabul etmek gereklidir. Davranış, bu şekilde kültürü yönlendirir ve biçimlendirir. Öte yandan davranışın sınırları, kültürel doku içindeki bireysel hareketlerle çizilirse, davranış kültürün etki alanı içindedir ve sınırları kültürden daha geniş değildir.

İnsan davranışları odağında faaliyet gösteren bu temel bilgi kollarının yanı sıra davranışların sebep ve sonuçlarının anlaşılması yolunda tarih, iktisat, hukuk ve siyaset bilimi gibi tali bilgi kolları da nazariyeler ortaya koymuştur. Çalışmanın kapsam ve amacından uzaklaşmamak adına bu nazariyelerden bahsedilmemiştir.

Son olarak tüm bilgi kollarında olduğu gibi insan ve davranışları odağında çalışan davranış bilimleri de işlevsel sonuçlara ulaşmayı amaçlar. Konuya daha çok beden özelinde yaklaşan sosyolog Turner'a göre, gündelik yaşam, beden yenilenmesinden oluştuğundan bu yaşamın çözümlenmesi için bedenin çözümlenmesi gereklidir. Beden, doğa ile kültürün kesişme noktasıdır ve bu yolla beden hem fiziki hem de sosyal bir niteliğe sahiptir (Turner, 1992).

Diğer pek çok bilgi kolundan farklı olarak olması gerekenden çok mevcudu incelemesiyle kural koyucu (normatif) bir özellik taşımayan davranış bilimleri (Şimşek vd., 2014: 21), kültürel dokunun anlaşılması, sosyal ve kültürel değişimin sebeplerinin, hızının ve etkilerinin takip edilmesi, insan-doğa ilişkisinin boyutlarının ve biçimlerinin anlaşılması, davranış temelli simgesel ifadelerin anlamlandırılması ve yorumlanması, insan davranışlarının önceden tahmin edilebilmesi, toplumsal düzeni koruyucu yasal düzenlemelerin geliştirilmesi, mental ve fiziksel hastalıkların davranışlara etkilerinin teşhis edilmesi, bireylerin

---

⁷ White (1949: 121-145), kültürün insan davranışını tamamen belirleyen maddi bir nesnelere ve simgeler sistemi olarak bakmış ve davranışların sebeplerinin ortaya çıkarılmasında bireyselliğin de dikkate alınmasına vurgu yapan antropologların aksine davranışlar söz konusu olduğunda bireyler arası farklılıkların göz ardı edilebileceği iddiasında bulunmuştur.

özelliklerinin belirlenerek başarılı olacakları alanların tespit edilebilmesi, yaratıcılığın ve verimliliğin artırılması, kişiliğin geliştirilmesi, lider potansiyeline sahip olanların belirlenmesi, sosyal dokuda kimlerin başarılı veya başarısız olacağı, bir işe veya mesleğe kimlerin kabul edileceğinin belirlenmesi gibi pek çok farklı alana veri sağlayabilmektedir.

Davranış Folkloru: Kapsam ve Yöntem

Dundes'ın folklor ve halk üzerine düşüncelerinden (Türkçe çevirileri 1998, 2005) sonra farklı bir ivme kazanan folklor araştırmaları nicelik olarak artmışken teori ve yöntem temelli çalışmalar henüz nispi düzeydedir. Bugüne kadar Türkiye'de gerçekleştirilen folklor çalışmalarının pek çoğunda, geleneksel ve kalıplaşmış karakterleri ile dikkat çeken davranışlara dönük veriler, folklorun diğer araştırma konularında da görülen şekliyle koleksiyoncu edasıyla derlemiş, davranış eksenin de tespit edilen veriler çok yönlü olarak değerlendirilmemiştir.

Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da klinik psikoloji, sosyal psikoloji, pedagoji, sosyoloji ve kültürel antropoloji gibi kültür bilimlerinin, davranış temelli ifadelerle olan ilgisi, 20. yüzyılın ortalarından itibaren akademik anlamda giderek artmıştır. Antropoloji çalışmalarının son otuz yılında beden ve davranışın "kültürel bir yapılanma" olarak incelenmesine doğru vurgulamada klasik bakış ve yorumlamalarda değişiklikler de görülmeye başlanmıştır. Yeni incelemeler kültürün beden üzerine "yazma" tarzlarını, sadece dövme yaparak veya deriyi kazıyarak değil, duygusal ve ruhani ifade için bedenin yapı ve işlevi, toplumsal cinsiyet hakkında çoğu kez bilinçdışı varsayımlardan dolayı olanları gözden geçirmektedir (Bock, 2001: 397).

Kuzey Amerika folkloristiğinde davranış ve folklor ilişkisi 1970'lerin başlarından itibaren çoğu kez "performans" merkezli teori ve yaklaşımlarda dikkat çekilen bir konu olmuştur⁸. İcra süreçleri anlatıcı davranışları ve bu davranışların belirleyicileri üzerine bugün de araştırmalar devam etmektedir. Bu yaygın temayül haricinde folklorik davranış, davranış ve davranış bilimleri ilişkisi üzerine de çalışmalar yapılmıştır⁹.

Antropolojinin bedene ve davranışa dönük perspektifinin disiplin içi tartışmalarla çeşitlilik kazanarak geliştiği dönemlerde Türkiye merkezli kültür araştırmalarının konuya henüz ilgi göstermediği anlaşılmaktadır. Bir örnek olmak üzere Indiana Üniversitesi bünyesinde 1967 yılında El-Shamy tarafından hazırlanan "*A Theory for The Study of The Dynamics of Traditional Culture*" adlı çalışma, bu alanda Kuzey Amerika merkezli çalışmalara nispetle Türk folklor araştırmalarının bulunduğu yeri göstermesi bakımından kayda değerdir. Türkiye merkezli halkbilimi araştırmaları için henüz bakir bir alan olan ve yalnızca yabancı kaynaklarda nadir biçimde

⁸ Performans teori bağlamında icra ve davranış bağlamı tespitlerle ilgili belli başlı araştırmalar şunlardır: (Ben Amos & Goldstein, 1975; Ben Amos, 1971; 1979; Bauman, 1969; Gabbert, 1999; Paredes & Bauman, 1972 vd.)

⁹ Bu çalışmalardan sadece bazıları için bk. (Owen Jones, 1982; Barcrach, 1962; Bronner, 1984; Laba, 1979 vd.)

rastladığımız davranışın folklorik temellerinin tespiti ve çözümlenmesi, Türk folklor araştırmacılarına yeni bakış açıları ve araştırma konuları sağlayacak potansiyele sahiptir.

Davranış folklorunun temsil alanları içinde yer alan cinsiyet, meslek ve inanç odaklı sosyal grupların davranış eksenli iletişim biçimleri, Türk folklor araştırmalarında zaman zaman gündeme getirilmiş olsa da “Davranış folkloru”nun ilerleyen kısımlarda belirtilecek olan anlam ve kapsamına dönük bütüncül çalışmalar henüz yapılmamıştır. Daha önce de ifade edildiği üzere yaygın kanaate göre davranışlar toplumun çekirdeği olan aile, klan, topluluk grupları ve kurumlar etrafında gelişmektedir. Her bir sosyal grubun folklor dağarcığı içinde davranış folklorunun unsurları ile de karşılaşmak mümkündür. Dini törenler, hukuki işlemler, büyüsel ritüeller, kalıplara sokulan davranışların tarif edilebildiği alanlar mevcut sosyolojik gerçekliğe dair nesnel tanımlara ulaşmaya yardım eder. Ancak davranışların folklorik temelleri ve anlamları sosyolojiye veriler sağlamasının ötesinde insan doğasının, herhangi bir kalıba dökülemeyen tepkisel eylemlerin, güdü ve dürtülerin, geleneklerin ve çok daha genelde kültürün anlaşılmasına da hizmet edecektir. Sosyolojik bakış, güdülerin, dürtülerin ve geleneklerin nedenlerinin anlaşılması halinde davranışların nedenlerinin de anlaşılabilceği savını ileri sürerken folklorik bakış davranışa farklı yönlerden de bakmak zorundadır.

Folklor çalışmalarının büyük oranda sosyal/kültürel antropoloji şemsiye kavramı altında gerçekleştirildiği Kuzey Amerika merkezli davranış antropolojisi çalışmalarında daha önce vurgulandığı üzere ufuk açıcı sonuçlar ortaya konulmuştur. Amerikalı antropolog Young tarafından “*Kişilikle ilgili kültürel yapılanmaları oluşturan düşünme, konuşma ve hareket etme biçimleri*” ve “*bu türden bedensel duruşlarla bunların simgesel anlamlarını araştıran alanın da adı*” (1998: 136) şeklinde tanımlanan beden folkloru (bodylore), çeşitli konularda yapılmış bir dizi folklor çalışmasıyla folklorun bir alt dalı haline dönüşmüştür. Young, beden folklorunun incelendiği konulardan bahsederken Amerikan kurumlarındaki müstehcen fotokopi folklorunun kullanımı, Kübalı-Amerikalı Santeria’da kutsal geçiş törenleri ile bekâr erkeklerin dindışı geçiş töreni partileri, rahibelerin bedenleriyle ilgili olarak et ve ruh sorunları, Amerikan yerlileriyle ilgili duyuşsal özellikleri, New York’ta bulunan bir sinagogdaki Hasidim mezhebinden olanların beden hareketlerinin kinestetik çözümlenmesi, Amerikan kadınlarının dövme gelenekleri, Başkan John F. Kennedy’nin cesedi ile kral bedeni arasındaki benzerlik, bedensel söylemler olarak Amerikan yorganları, Amerika’daki arınma törenleri ve Amerikan folklorunda beden eğretilenmelerinden örnekler vermiştir. Young’a göre Amerikan folklorunda beden; açık olarak, hareket çözümlenmelerinde, toplumsal cinsiyet çalışmalarında, kozmolojik sistemler, yaratılış mitleri, giyinme, yemek, davranışlar ve başka birçok konunun araştırılması süreçlerine dahil edilmiştir (1998: 137).

İnsanın fiziksel yapısında yapılan kültürel amaçlı tüm değişiklikleri ifade eden beden folklorunda kıyafet, süs, kına, bedenin boyaması, dövme, çeşitli bedensel ibare ve yazılar; kulak, dil, kaş gibi vücudun belirli yerlerinde gerçekleştirilen piercing uygulamaları; tıraş, yolma, kesme, kırpma gibi saçla ve kıllarla ilgili işlemler; kozmetik ve hatta plastik cerrahi gibi konular yer almaktadır (Watts, 2007: 42).

Yukarıdaki tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere, beden, kendisine dönük işlemlere bağlı olarak kültürel bir unsura dönüşmekte ve bedene yazılmış/resmedilmiş/çizilmiş bir kültür ortaya çıkmakta, bu kültürel temsillere ise “beden folkloru” merak duymaktadır. Kültürle beden ilişkisine, aslında 19. yüzyıldan itibaren kültür bilimlerinin farklı şubeleri tarafından dikkat çekilmeye başlanmıştır. İnsan davranışları ya da insana özgü davranış kalıpları da bu eğilimin etkisiyle “hareket çözümlenmeleri” bağlamında “beden folkloru”nun kapsamına dâhil edilmiştir. İnsanın duygu ve düşüncelerini sadece sözle değil bedenle de yansıtıyor olması ve davranışın kültürel temellerinin olması, bedeni bir bütün olarak algılayarak folklor çalışmalarına dahil edenlerin, böyle bir tutum sergilemesinde etkili olmuştur. İnsanın bireysel ve toplumsal varlığının göstergesi olan davranış, farklı temellere dayalı çok işlevli bir olgu olup sosyal ve kültürel temelleri ve anlamları olanlarının folklorun kapsamına dahi edilmesi gerekmektedir. Kimi davranış ve tutumlar (oturma, yatma, yeme, içme, eğlenme ve yas tutma tarzı, bireyler arası hitap şekilleri vd.), kültürler arası farklılıkları gözler önüne serer. Bu nedenle, daha çok bedenın kendisine, beden algısına ve bedene dönük uygulamalara odaklanan “beden folkloru”ndan çok, folklorun “davranış folkloru” diye adlandırabileceğimiz bir başka alt dalında incelenmesinde yarar vardır. Nitekim belli bir dönemden itibaren bedenın sosyal yapısıyla da ilgilenmeye başlayan sosyoloji de “beden sosyolojisi” altında bütünüyle bedenın kendisine odaklanarak şunun gibi konuları çalışmaktadır: *Bedene müdahale* (din, ideoloji ve siyasal iktidar), -bedene müdahalede tıp, cinsellik ve bedene müdahale, bedene müdahalede tüketim kültürü, imaj kültürü ve bedene müdahale, elbise ve bedene müdahale, teknolojinin bedene yüklenmesi, sekülerleşme ve bedene müdahale, tanımlamalar yoluyla bedene müdahale, sevgi ve şiddetle bedene müdahale; *bedensizleştirme; özbenlik ve beden; kıyafet ve kıyafet politikaları; beden teolojisi* (dünya ve bedenın değeri, beden-inanç ilişkisi, beden ve mahremiyet); *bedeni ve cinselliği düzenleme* (erkek sünneti, kadın sünneti); *beden takısı; gençlik ve beden algısı; yaşlılık ve beden algısı; beden terbiyesi; beden sağlığı; intihar ve beden; bedenın toplumsal cinsiyeti; bedenın edebiyatı...* (Canatan, 2016; Işık, 1998).

Daha önce vurgulanan şekliyle insan davranışlarının biyolojik, zihinsel, psikolojik, sosyal ve kültürel temelleri ya da kökenleri vardır. İstem dışı davranışların dışındaki insan davranışlarının neredeyse tamamının bu kökenlerden kaynaklandığı bilinen bir husustur. Aç kalındığında yiyeceğe el uzatmak, tehlikenin kendisinden ya da tehlikeli ortamlardan kaçmak, korkulduğunda aniden sıçramak, uzun süreli baskıya maruz kaldıktan sonra

ürkek ya da pısırik davranmak, strese dayalı bir şekilde bıyık yolmak ya da tırnak kemirmek, acı bir haber karşısında yüzü yırtmak ya da dizleri dövmek vb. insan davranışlarının biyolojik ve psikolojik; selamlaşmak, odaya bir büyük girdiğinde toparlanmak, misafiri kapıya kadar uğurlamak, sosyal statülerin gerektirdiği rolleri icra etmek, yemeği sağ elle yemek vb. kültürel ve sosyal boyutlarını temsil etmektedir.

Sosyal ve kültürel temelli davranışlar sosyal normları, davranış kural ve tarzlarını, gelenekleri oluştururlar ve çoğunlukla kültürlenme ve sosyalleşme süreçlerinde öğrenilirler. Bir topluluğun içine doğan insanlar, aile ortamından başlayarak insanlar içinde nasıl davranmaları gerektiğini öğrenirler, kendilerinden beklenen davranışları sergilemedikleri takdirde çeşitli yaptırımlarla karşılaşabilirler. Sosyal bir varlık olan insanın davranışları genellikle öğrenilmiş davranışlar olup yine genellikle bilinçli bir şekilde sergilenirler. Davranışların belirleyicileri arasında zikredilen ve daha önce psikoloji ve sosyolojinin yaklaşımlarına yer verilen “öğrenme”, davranış folkloru çalışmaları için de dikkat edilmesi gereken bir argümandır. Fakat, sosyal bir varlık olan insanın bütün davranışlarının öğrenilmiş davranışlar olduğunu ve bilinçli bir şekilde sergilendiğini söylemek de mümkün değildir. Bazı milletlerin belirgin karakteristik özelliklerinden olan randevuya zamanında gelmeme, bir sandalye yerine birden fazla sandalye üzerine yayılarak ya da genişçe oturma gibi davranışların biyolojik ve psikolojik temellerinin olabileceği unutulmamalıdır. Bu nedendir ki, daha önce de ifade edildiği gibi, davranışlara odaklanan biyologlarla psikologlar çoğu zaman otomatik bir şekilde sergilenen bu tür davranışları biyoloji ve psikolojinin yöntem ve bakış açılarını kullanarak açıklamaya çalışmaktadırlar.

Folklorik davranış ve öğrenme arasındaki ilişkiyi ısrarla vurgulayan El-Shamy'e göre (1967: 127) sosyal ve kültürel güçler ve öğrenme tamamen birbirine bağımlıdır.

Sosyal ve kültürel güçler, bireyi davranmaya teşvik eden uyaranların yanı sıra ortaya çıkan davranış türünü belirleyen ipuçlarını (folklorik yanıt, bilimsel yanıt) sağlar. Öğrenme yasaları sosyal ve kültürel güçler tarafından belirlenir. Bu güçler ne zaman bir folklorik tepki ortaya çıkarsa öğrenme sürecini etkiler. Öte yandan, sosyal ve kültürel güçler bir folklorik duruma tersse öğrenilenlerin kaybının üç süreci (unutma, yok olma ve inhibisyon) vardır. Bu yaklaşıma göre sosyal ve kültürel güçler şunları sağlamalıdır: 1. Folklorik davranış güdüsü, 2. Folklorik davranışı ortaya çıkaran ipuçları, 3. Folklorik yanıtların ödüllendirilmesi ve cezalandırılması ve folklorik davranış modellerinin değeri.

Folklorik davranışın oluşumunda kültürel çevrenin öğretici rolüne ek olarak taklit etme yoluna da dikkat çekilmiştir. Mauss (2011: 470), sosyoloji ve antropolojinin perspektifiyle bedene ve davranışa dönük değerlendirmelerde bulunurken bu faktöre dikkat çekmiştir. Davranışlar ve taklit arasındaki ilişkiden bahsederken çocuk ya da yetişkin herhangi birinin, daha önce başarıyla gerçekleştirilmiş ve güvendiği ve de kendisi

üzerinde otorite sahibi olan kişiler aracılığıyla kendisinin de başarıyla gerçekleştireceği eylemleri taklit ettiğini ifade eden Mauss, bireyin kendi eylemselliğini oluşturan hareketleri, karşısında yapılan ya da kendisiyle birlikte başkaları tarafından yapılan hareketlerden aldığını, bütün toplumsal unsurların, taklit eden kişiye göre düzenli, meşru ve tanıtlanmış eylemi gerçekleştiren kişinin prestiji olgusunda yer aldığını vurgular.

Davranış ve taklit ilişkisine El-Shamy tarafından da şu ifadelerle dikkat çekilmiştir (1967: 95):

Folkloristler, taklitlerin, bir toplumdaki modellerin etkisi nedeniyle bazı bireylerin folklorik yanıt alma süreci üzerindeki etkisini fark etmişlerdir. Lord, Eberhard, Dégh ve diğer bazı folkloristler, modellerin taklidinin folklorik davranışlar üzerindeki etkisini incelediler. Folklorik davranış modelleri, yani başkalarına onları taklit etmeleri için ilham veren kişiler çeşitli gruplardan veya sınıflardan da gelebilir. Miller ve Dollard'a göre, başkaları tarafından taklit edilen dört insan grubu vardır: 1. Yaşa dayalı hiyerarşik üstünler, 2. Sosyal statü hiyerarşisinde üstünler, 3. Zekâ sıralamasına göre üstünler, 4. Alanındaki uzmanlığa sahip üstünler.

İnsan davranışını folklorik açıdan incelerken belirtmek gerekir ki "insan davranışı" kesin olarak bir bilim dalının tekelinde değildir. Örneğin insanların kültürle olan bağlarının rölativist bir boyuta ulaşmasının da etkisiyle yabancı bir kültüre ait davranışlar kimi zaman yadırganmakta ve onaylanmamaktadır. İnsan davranışlarının anlaşılmasını sağlayan bir faktör olarak görülen kültürde, kimi davranışlar, tabular, akrabalar arası davranışlar başka sosyal çevrelerdeki insanlara farklı gelebilir. Bu sebeple kültüre özgü simgeler ve davranışlar bilimlerinin daha önce sözü edilen alanlarından da yararlanılarak değerlendirilmelidir. Farklı disiplinler insan davranışının farklı yönlerini ele alır. Bir mühendisin, bir satıcının, bir hırsızın arabaya bakışı farklıdır. İnsan davranışı pek çok nedene bağlıdır ve tek bir biçimde açıklamak imkânsızdır. Bu sebeple kardeş disiplinler aracılığı ile multidisipliner bir çalışma gerçekleştirilmesi, konu bağlamında zorunluluk halini almaktadır.

Folklor, öğrenilen geleneksel tepkilerin, sergilenen davranışların bir türü olarak da tanımlandığında birey bunu kazanabilmek için psikolojik bir öğrenme süreci geçirmelidir. Bu yüzden davranış, psikoloji alanı için önemli bir çalışma sahası olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu alanlar davranış konusunda birbirini görmezden gelemeyecek kadar iç içe geçmiştir. Kültürel geleneklerin aktarımı, eğitsel özellikler etrafındaki mekanizma ve yöntemler bütün kültürler için gereklidir. Her kültür kendine özgü gariplik ve sıra dışı davranışlara sahiptir. Tüm bunların toplamı, özgünlüğü muhafaza edilip folklor yardımı ile aktarılmaktadır. Folklorik davranışlar geleneksel davranışlardan ayırt edilebilir (El-Shamy, 1967: 1).

Bu düşünce popüler kültür araçlarında karşımıza çıkmakta ve hatta skeçlere konu olmaktadır. İzlediğimiz televizyon programlarına katılan yarışmacılar kendi sosyal çevresine ait folklorik özellikler yansıtan davranışlar sergilerler. Tipolojilerinin yanı sıra yansıttıkları davranışlar nereli olduklarına dair bir izlenim yaratmaktadır. Çünkü insanlar mekân

değiştirseler dahi bu folklorik davranışları beraberlerinde dışarıya taşırlar. Davranış folkloru araştırmalarında hatırlanması gereken ilk husus davranışlar temelinde bedenın bir araç olarak kullanıldığı gerçeğidir.

Beden, gerçeğe yön vermeye çalışan her türden söylemin kendini gerçekleştirme alanıdır. Kültürün doğadan sonra ikinci bir doğa olarak görülmesinin temelinde bu mekanizma vardır. Kültür, söylemin içerdiği dünya görüşünü, deneyimi, duyumu, duyguyu, hareketi ve algıyı ritüelizasyon mekanizması yoluyla bedenleştirir. Kişisel subjektivitelerin öz-belirlenim failliğinin incelikli ve ikna edici kolektif bir rezonans deneyimi içinde kültürel söyleme uygun hale getirilmesi olarak bu mekanizma bir yandan kültürel söylemin en güçlü yanını oluştururken, öte yandan Erving Goffman ve Judith Butler'ın belirttiği gibi, gerçekleştirilmek ve her durumda icra edilmesi gerektiği için kendi içinde güçlü yıkıcı bir performatiflik barındırır. Kültürel söylemler devamlılıkları için kanlı canlı insan bedenlerine, bedenleşmiş fail öznelere ihtiyaç duyar. Ancak ritüelistik bağlamda bedenın biçimlendirilmesi safi bir yüzeysel işaretleme ya da kinestetik bir pratik değildir; çünkü, beden safi bir biyolojik organizma değildir; yerine beden, ancak analitik düzlemde mental, duyusal, duygusal, kinestetik ve yüzeysel olarak ayrıştırılabilecek; onun dışında her durumda eşzamanlı ve etkileşimsel bütüncül bir bedenleşme deneyimidir (Kaderli, 2018: 164).

Davranışların temsil aracı olan bedenın, davranışları şekillendiren temel belirleyiciler arasında yer almadığı da ayrıca hatırlanmalıdır. Davranışların sebepleri, biçimleri ve çeşitlilikleri konularına dönük çalışmalarda jest ve mimikler gibi bedensel temsillerle sınırlı unsurların anlam ve işlevlerini çözümlenmeye çalışmak, davranışın toplum ve kültür içindeki kapsamını görmeye engel olacaktır. Öte yandan jest ve mimik gibi unsurlar psikoloji ve iletişim gibi araştırma şubeleri tarafından sıklıkla irdelenmekte, bunların anlam ve işlevlerinin formel kalıplar yoluyla açıklanması yolunda pek çok çalışma ortaya konulmaktadır. Üzgün, kızgın, yorgun, meraklı, dikkatli vb. anlamlarına gelebilecek jestler formel kavramlarla genelleştirilebilmekte, pek çoğunun evrensel bir karaktere sahip olduğu anlaşılabilir. Benzer bir değerlendirmeyi elektronik iletişim araçları üzerinde gerçekleştirilen diyaloglarda sıkça kullanılan emojiler için de söylemek mümkündür.

Davranışların formel kalıplara dökülerek açıklanmasına dönük zorluklar, Şimşek ve arkadaşları (2014: 79) tarafından da dile getirilmiş, belirli bir sosyal ortamın çok sayıda bireyden oluşması ve bireylerin davranışlarının özel bir yapı içinde toplanmasına dönük tavrı sorgulanır hale getirebilmektedir. Zira kişilikle ilgili özelliklerin çok çeşitli olması, davranışların sebep ve sonuçlarının bireyler arasında önemli farklılıklar göstermesi, bireysel özelliklerden tiplene sınıflamasına gitmeyi önemli ölçüde güçleştirmektedir.

Türk folklor araştırmaları içinde halk hayatının folklorik alanlarına dönük çalışmaların pek çoğunda davranış folkloruna malzeme olabilecek folklorik davranış modelleri tespit edilmiş ancak bu davranışların biyolojik, inançsal, bireysel veya toplumsal kökenlerine ve anlamlarına dönük tespit

ve değerlendirmelere yer verilmemiş; betimleyici bir üslupla tasvir etme alışkanlığına bağlılık bu alanda da sürdürölmüştür. Alanda tespit edilmesi olası folklor malzemelerinin çeşitliliği konusunda fikir verici bir niteliğe de sahip olan tasnif tecrübelerinde de “Kalıp davranışlar: Jestler, mimikler vb.” gibi başlıklarla konuya dikkat çekilmiş, ancak kapsam oldukça sınırlı tutulmuřtur¹⁰.

Davranış ve beden ilişkisine de vurgular iğeren az sayıda ęalıřma arasında Selcan Gürcayır'ın *Çağdaş Kentte Beden Folkloru* (2007) başlıklı lisansüstü tezi akla gelen ilk ęalıřmadır. Gürcayır, bu ęalıřmasında Katharine Young başta olmak beden folkloru üzerine ęalıřmalar yapan araştırmacıların yukarıda beden ve davranış folkloru farklılıklarını vurgulamak amacıyla atıfta bulunulan görüşleri ekseninde jest ve mimikler, bedensel tepkiler ve gösterimlere dönük Türk halk hayatından ve kültüründen örneklere yer vermiştir. ęalıřma teorik çerçevesi, örneklemleri ve değerlendirmeleri ile davranış folklorunun kimi başlıklarını ihtiva ediyor olsa da genel olarak beden folkloru literatürü içinde değerlendirilmelidir.

Takip eden yıllarda beden folkloru, bedenin kültürel anlam ve işlevleri gibi konularda başka ęalıřmalar da yapılmıştır. Aslı Büyükokutan (2007), Emine Gürsoy Naskali ve Aylin Koç (2009), Mustafa Gültekin (2014), Zehra Kaderli (2017, 2018), Aktan Müge Yılmaz (2019), Mehmet Aça (2017, 2018), Mustafa Aça (2018, 2019), Mehmet Ali Yolcu (2018), Hatice Aycan Aydoğan (2019) gibi araştırmacılar tarafından yapılan bu ęalıřmalarda aşağıda davranış folkloru başlığının kapsamında aşağıda yer vereceğimiz bileşenlerden bazılarının “beden folkloru” başlığı altında değerlendirildiği görölmektedir.

Davranış folkloru başlığı altında yapılacak ęalıřmaların konularına dönük bir model oluşturması düşüncesi ile bu folklor şubesinin bileşenlerine dönük olarak geliştirilmeye muhtaç biçimiyle şöyle bir sınıflandırma yapılabilir:

1. Selamlaşmaya (El öpme, öpüşme, el sıkma, işaretleşme vb.) dönük tutum davranışlar
2. Seslenme ve hitaba dönük tutum ve davranışlar
3. Yürüme, oturma, yatma tutum ve davranışları
4. Ağırlama, uğurlama tutum ve davranışları
5. Hediyeleşmeye dönük tutum ve davranışlar
6. Teşekkür ve özre dönük tutum ve davranışlar
7. Sohbeta dönük tutum ve davranışlar (*Dokunarak, temas ederek sohbet etme, karşıdakinin dizlerine vurarak konuşma vd.*)

¹⁰ Örneğin Sedat Veyis Örneç, (2000: 19) halkbiliminin kadrolarına dönük tasnif denemesinin XVI. maddesinde “Kalıp hareketler (tavırlar, jestler, mimikler)-kalıp sözler ve sesler” başlığına yer vermiş; başlığın bileşenleri olarak günlük yaşamla ilgili olanlar, törenselle yaşamla ilgili olanlar ve ışlık ęalma, çağırma, ses ıkarma alt başlıklarına yer vermiştir.

8. Televizyon, sinema vb. izlemeye dönük tutum ve davranışlar (*Film ya da dizinin neden olduğu heyecanlara bağlı davranışlar: alkış, yuhalama, bağırma, yas, ölüm ilanı verme, giyabi cenaze namazı kılma, dizi ya da filmde rol alan kötü karakteri sokakta dövme vd.*)

9. Fotoğraf çekmeye ve çektirmeye bağlı davranışlar (*Sarılarak fotoğraf çektirme, fotoğraf çektirirken kol saati gösterme, kalçayı gösterme, dil çıkarma vd.*)

10. Racon odaklı tutum ve davranışlar (*Kabadayı, reis, koğuş ağası, mahkûm davranışları vd.*)

11. Sigara içmeye ve alkol tüketmeye dönük tutum ve davranışlar

12. Sevinç, öfke, şaşkınlık, kedere dönük tutum ve davranışlar

13. Kadın ve erkek ilişkisine (flört) dönük tutum ve davranışlar

14. Çocuklara dönük (okşama, şefkat vb.) tutum ve davranışlar

a. Kız çocuklarına dönük tutum ve davranışlar

b. Erkek çocuklarına dönük tutum ve davranışlar

15. Komşuluk ilişkilerine dönük tutum ve davranışlar

16. Yemeğe ve sofraya dönük tutum ve davranışlar

17. Mekâna dönük tutum ve davranışlar

a. Eve ve bölümlerine (kapı, eşik, tuvalet, banyo, kiler vb.) dönük tutum ve davranışlar

b. Ahır, çardak ve benzerlerine dönük tutum ve davranışlar

c. Kutsal alanlara (ibadethane, mezarlık, yatır/türbe vb.) dönük tutum ve davranışlar

ç. Tekinsiz alanlara dönük tutum ve davranışlar

d. Yeme-içme ve eğlence mekanlarına dönük tutum ve davranışlar

e. Asansör ve merdiven kullanma biçimlerine dönük tutum ve davranışlar

f. Park, kamp, piknik/mesire alanlarına dönük tutum ve davranışlar

g. Plaj, deniz ve havuza dönük tutum ve davranışlar

h. Spor alan ve merkezlerine dönük tutum ve davranışlar

18. Aile üyeleri arası ilişkilere dönük tutum ve davranışlar

a. Karı-koca ilişkisine (iletişim, etkileşim, cinsellik vb.) dönük tutum ve davranışlar

b. Anne-baba-çocuk ilişkisine dönük tutum ve davranışlar

c. Dede-baba-torun/Nine-anne-torun ilişkisine dönük tutum ve davranışlar

ç. Gelin-kaynana-görümce ilişkisine dönük tutum ve davranışlar

19. Geçiş dönemleri eksenli tutum ve davranışlar

a. Doğum ve süreçlerine dönük tutum ve davranışlar

b. Evlilik ve süreçlerine dönük tutum ve davranışlar

c. Ölüm ve süreçlerine dönük tutum ve davranışlar

20. Lakap vermeye dönük tutum ve davranış

21. Halk inanışlarına (nazar, büyü vb.) dönük tutum ve davranışlar

22. Giyim-kuşam ve süslenmeye dönük tutum ve davranışlar
23. Mesleklere, üretim ve pazarlama süreçlerine dönük tutum ve davranışlar
24. Hayvanlara dönük tutum ve davranışlar
25. Gündelik hayat rutinlerine dönük tutum ve davranışlar
  - a. Trafiğe ve araç kullanmaya dönük tutum ve davranışlar
  - b. Toplu taşıma araçlarını kullanmaya dönük tutum ve davranışlar
  - c. Alışverişe ve pazarlığa dönük tutum ve davranışlar
26. Eşya ve araçlara (otomobil, elbise, aksesuarlar-takılar, ev donatıları vb.) dönük tutum ve davranışlar.

27. Altgruplara/marjinal kesimlere özgü tutum ve davranışlar (*Eşcinseller, apaçiler, tikiler, emolar vd.*)

28. Dini ve politik görüşlere bağlı simgesel davranışlar

Folklor araştırmalarında sıklıkla kullanılan alan araştırma yöntem ve tekniklerinin davranış folkloru araştırmalarında da kullanılması gerekmektedir. Davranış folkloru araştırmalarında özellikle gözlem yöntemi işlevselliği ile dikkat çeker. Folklorik davranışların tespit edilmesi amacıyla gerçekleştirilecek gözlemler uzun bir zaman dilimine yayılmalıdır. Türk folklor araştırmalarında örneğiyle sıkça karşılaşılan ve çoğu zaman ekonomik ve bürokratik zorluklar sebebiyle kısa bir zaman diliminde gerçekleştirilen alan araştırmaları, süre yönüyle davranış folkloru araştırmaları için işlevsel değildir. Araştırmacılar folklorik davranışların tespiti sürecinde olabildiğince uzun bir süreyle örneklem grubunu gözlemleyebilmeli, mülakat yöntemiyle ulaştığı verileri gözlemler yoluyla somutlayabilmelidir. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika merkezli kültürel antropoloji araştırmalarının kavram, yaklaşım ve yöntem geliştirme gücünü uzun süreli alan araştırmalarına borçlu olduğu hatırlandığında davranışların ve temellerindeki etkenlerin bütüncül biçimde tespiti, araştırma konusuna dönük bilimsel geçerliliği olan sonuçlar ortaya koymanın yanı sıra folklorun diğer araştırma alanlarına veri sağlayabilme potansiyelini de güçlendirecektir.

Davranış folkloru araştırmalarında genel olarak gözlem, kısmi olarak mülakat yöntemlerinin kullanılmasına ek olarak ritüel bağlamlı davranışların tespiti gibi süreçlerde takvime dayalı olarak gerçekleştirilen ritüellerin takvimsel çizgisi haricinde modellemeler yapmak üzere örnek olay yönteminden de yararlanılabilir. Alan araştırmaları sırasında folklorik davranış biçimlerinin görsel kayıt olanakları ile tespit edilmesi, tespit ve değerlendirmelerin sağlam temeller üzerine oturtulmasının yanı sıra konuya ilgi duyanların somut göstergelere ulaşmaları açısından işlevsel olacaktır.

Yukarıda belirtilen davranış folkloru bileşenlerine dönük araştırmaların veri toplama süreçlerinde fiili alan araştırmalarına ek olarak son yıllarda giderek yaygınlaşan ve “net-lore” şeklinde adlandırılan dijital kültür kaynaklarından da yararlanılabilir. Youtube, vine, tiktok gibi

programlar aracılığıyla hazırlanan ve dolaşıma verilen kısa videolardan, instagram ve facebook gibi sosyal medya ortamlarındaki hikâye (story) paylaşımlarından, stand-up performanslarından, mizah temelli televizyon tiyatrolarından (Güldür Güldür Show, Çok Güzel Hareketler Bunlar vd.) ve sinema yapımları araştırmacılara çok sayıda veri sağlama potansiyeline sahiptir. Türk insanının davranış biçim ve kalıplarına göndermeleri ile Cem Yılmaz'ın stand-up performanslarının ve sinema yapımlarının, Aykut Elmas adlı sosyal medya komedyeninin kısa videolarının mizahi güçleri ve başarıları sanatçıların davranışlara dönük başarılı gözlemleri ile ilişkilendirilebilir. Bu iki ismin performanslarının içerikleri üzerine bile davranış folkloru eksenli araştırmalar yapılabilir.

Davranış folkloru araştırmalarında görsel verilerin elde edilmesi ve bu görsel verilerin inceleme ya da yorum aşamalarında anlatımı ve anlaşılmayı kolaylaştırması açısından kullanılması, başka bir deyişle okuyucuya gösterilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, salt yazılı anlatım yeterli gelmeyecektir. Anlatım, fotoğraf ve video kayıtları ile desteklenmelidir. Bu nedenle video kayıtlarının yer alabileceği bir bilimsel anlatım tekniği kullanılmalıdır ki bu da akla "belgesel makale"yi getirmektedir. Belgesel makale, hem sözlü ve yazılı anlatımın hem de hareketli görsel kayıtların bir arada kullanılabileceği bir tür anlatım türüdür. Bir tür belgesel çalışması olarak nitelendirebileceğimiz bu tür makalelerin hem internet ortamında hem de içeriklerini dijital platforma aktarabilen ve bu nedenle video görüntülerine de linkler eşliğinde yer verebilen akademik dergilerde yer alması mümkündür. Belgesel makale, davranış folkloru alanında çalışma yapacak araştırmacıları, gözlem ve mülakat tekniklerini kullanarak veri toplama ve bu verileri yazılı anlatım eşliğinde yorumlamanın ötesine taşıyacaktır.

Davranışlar, kültürel bağlamı içinde tespit edilmeli ve yine kültürel bağlamına uygun bir şekilde yorumlanmalıdır. Davranışlara neden olay ya da durumlar, mutlaka çözümleme ya da anlamlandırma sürecinde dikkate alınmalıdır. Davranış folkloruna dönük çalışmalar yapı, performans, anlam ve işlev odaklı olmanın yanı sıra, üç kuşağı esas almalı ve davranışlardaki değişim ve dönüşümler üç kuşak üzerinden değişim ve dönüşüme neden olan faktörler (kitle iletişim araçları, kültürel ve sosyal yapı ve ortamlardaki değişim, kültürel etkileşim, zihniyet değişimi, kapalı ya da yarı kapalı yapının dönüşmesi vd.) dikkate alınarak yorumlanmalıdır. Davranış folkloru konulu çalışmalar, geleneksel davranışların yanı sıra parantez içinde belirtilen faktörlere bağlı bir şekilde yeni yeni ortaya çıkan ve yaygınlaşmakta olan davranışlara da odaklanmalıdır. Yapı, performans, anlam ve işlev odaklı çalışmalar, insan ve toplum odaklı bir şekilde yapılacağı için, davranışlardaki toplumsal değişim ve dönüşümlere bağlı değişim ve dönüşümleri mutlaka sorgulamak ve anlamlandırmak zorundadır.

Davranış folkloru konulu çalışmalar hem ulusal hem de uluslararası düzeyde karşılaştırmaları da içermelidir. Yapılacak karşılaştırmalar, hem

Türkiye'deki halkbilimcileri diğer toplumların kültürleri ve davranışlarını öğrenmeye teşvik edecek hem de dünya üzerindeki davranış çeşitliliklerinin nedenleri, anlamları ve işlevleriyle birlikte gözler önüne serilmesini sağlayacaktır. Bu tür bir tutum, daha çok Türk toplumuna, özellikle de Türkiye Türklerine odaklanan Türkiyeli halkbilimcilerin dış dünyaya açılmalarını sağlamanın yanı sıra, çok daha özgün ve ilgi çekici çalışmaların yapılmasına vesile olacak, çalışmaların yurt dışındaki nitelikli dergilerde yayınlanmasına imkân verebilecektir. Balkanlardan Sibiryaya kadar geniş bir coğrafyada yapılacak davranış folkloru odaklı çalışmalar, Türk Dünyası bünyesine yaşayan Türk topluluklarının davranışları arasında da karşılaştırma yapılmasını sağlayabilecek, Türk toplulukları arasındaki benzerlik ve farklılıkların anlatılar, gelenekler ve inançların yanı sıra davranışlar özelinde de tespit edilip yorumlanmasına imkân verebilecektir.

Sonuç

Biyolojik, zihinsel, psikolojik, sosyal ve kültürel temelleri ya da kökenleri olan sosyal ve kültürel davranışların semboller, anlamlar ve işlevler temelinde incelenip yorumlanması, yukarıda da ifade edildiği gibi, sadece "beden folkloru" kapsamında değerlendirilebilecek bir konu değildir. Kapsamı hakkında yukarıda ana hatlarıyla bilgi verilen "davranış folkloru" nun, insan davranışlarının temelleri ya da kökenleri hakkında bilgi sahibi olan, ayrıca psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi disiplinlerle irtibatlı folklorcular tarafından "beden folkloru"ndan bağımsız bir şekilde çalışılması, günümüze kadar çeşitli konu ve başlıklar altında tespit edilen fakat semboller, anlamlar ve işlevler açısından yeterince değerlendirilemeyen sosyal ve kültürel davranışların çok daha işlevsel bir şekilde yorumlanabilmesi açısından çok daha yararlı olacaktır.

"Davranış folkloru" kapsamına giren konu başlıkları, geliştirilmeye müsaittir. Kapsamı ileride daha da genişletilecek olan "davranış folkloru" çalışmaları, çeşitli milletlerin sosyal ve kültürel davranışlarının karşılaştırılarak yorumlanmasına imkân verecektir. Bu da bütünüyle Türklere odaklanarak çalışan Türkiyeli halkbilimcilerin çalışma sahalarını genişletecek, çok uluslu çalışmalara imza atmalarını sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Aça, M. (2017). Kültür ve dayatma: Türk kültüründe sol el tabusu. *International Conference: The West of The East, The East of The West Proceedings*, 205-2012, Prague/Czechia.
- Aça, M. (2018). Geleneksel Türk dünya görüşünde suret/sima algısı. *Doğu Batı Konferansı III. International Conference; The West of The East, The East of The West, Proceedings*, 17-21, Ohrid-Macedonia.
- Aça, M. (2018). Geniş aile folklorunda kuşaklar arası rekabetin geleneksel görünümüne Balıkesir'den bir örnek: babamın yanında çocuğumu sevmem. *Sosyal Bilimlerde Yeni Yönelimler*, (Ed.: Abidin Temizer - Yaşar Baytal), 69-80, Montenegro: Insitut za Geografiju.

- Aça, M. (2019). Balıkesir yöresi kadın folklorunda simgesel ifade biçimleri. *Uluslararası Toplum ve Kültür Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Bildiriler Kitabı*, (Ed.: Mustafa Aça), 854-869, Çanakkale: Toplum ve Kültür Araştırmaları Derneği.
- Aslantürk, Z. – Amman, M. T. (2001). *Sosyoloji*. İstanbul: Çamlıca.
- Aydoğan, H. A. (2019). *Türk mitolojisi ve Türk tasavvufi düşüncesinde el sembolü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Bachrach, A. J. (1962). An experimental approach to superstitious behavior. *Journal of American Folklore* 75, 1-9.
- Bauman, R. (1969). Towards a behavioral theory of folklore: A reply to Roger Welsch. *Journal of American Folklore*, 82, 167-170.
- Ben-Amos, D. - Goldstein, K. S. /ed./ (1975). *Folklore: performance and communication*. The Hague: Mouton.
- Ben-Amos, D. (1971). Towards a definition of folklore in context. *Journal of American Folklore*, 84, 3-15.
- Ben-Amos, D. (1979). The ceremony of innocence. *Western Folklore*, 38, 47-52.
- Bilen, M. – Yasa, S. (2014). *Duygudan eyleme iletişim*. Ankara: Yargı.
- Bock, P. K. (2001). *İnsan davranışının kültürel temelleri (Psikolojik antropoloji)*. (Çev.: N. Serpil Altuntek), Ankara: İmge Kitabevi.
- Bronner, S. J. (1984). Folklore and the behavioral sciences, *Anthropos*, 79 (1/3), 251-255.
- Büyükokutan, A. (2007). Dalaman (Muğla) yöresi kadınlarının bedensel özelliklerle ilgili yorumları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (18), 168-193.
- Canatan, K. /ed./ (2016). *Beden sosyolojisi*. 3. b., İstanbul: Açılımkitap.
- Cevizci, A. (1996). *Felsefe sözlüğü*. Ankara: Ekin.
- Cronk, L. (1991). Human behavioral ecology. *Annual Review Anthropology*. Vol. 20, 25-53.
- Cüceloğlu, D. (1991). *İnsan ve davranışı*. 2. b., İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Davis, R. – Campbell, R. – Hildon, Z. – Hobbs, L. (2015). Theories of behaviour and behaviour change across the social and behavioural sciences: a scoping review. *Health Psychology Review*, 9 (3), 323-344.
- Dundes, A. (1998). Halk kimdir?. (Çev.: Metin Ekici), *Milli Folklor*, 37, 139-157.
- Dundes, A. (2005). Folklor nedir?. (Çev.: Gülay Aydın), *Milli Folklor*, 65, 127-129.
- El-Shamy, H. M. (1967). *Folkloric behavior: A theory for the study of dynamics of traditional culture*. Indiana: Indiana University Department of Folklore.
- Gabbert, L. (1999). The "text/context" controversy and the emergence of behavioral approaches in folklore. *Folklore Forum*, 30:1/2, 119-128.
- Göka, E. (2006). *Türk grup davranışı*. Ankara: Aşına Kitaplar.
- Gültekin, M. (2014). Yerelleşme, performans ve beden folkloru bağlamında Balıkesirli masal anlatıcısı Kezban Karakoç. *Milli Folklor*, 104, 46-59.
- Gürçayır, S. (2007). *Çağdaş kentte beden folkloru*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Gürsoy Naskali, E. – Koç, A. /ed./ (2009). *Beden kitabı*. İstanbul: Kitabevi.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel eylem kuramı*. (Çev.: Mustafa Tüzel), C. 2, İstanbul: Kabalcı.
- Haviland, W. A. – Prins, H. E. L. – Walrath, D. – McBride, B. (2008). *Kültürel Antropoloji*. (Çev.: İnan Deniz Erguvan Sarioğlu), İstanbul: Kaknüs.
- Ingold, T. (1994). Introduction to culture. *Companion Encyclopedia of Anthropology*, (Ed.: Tim Ingold), 329-349, London and New York: Routledge.
- Işık, E. (1998). *Beden ve toplum kuramı*. İstanbul: Bağlam.
- İnceoğlu, Y. – Kar, A. (2010). *Dişilik, güzellik ve şiddet sarmalında kadın ve bedeni*. İstanbul: Ayrıntı.
- Kaderli, Z. (2017). *Tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamı içinde beden ve bedenleşme deneyiminin teorik çerçevesi*. Ankara: Grafiker.
- Kaderli, Z. (2018). Kültürel söylemlerin biçimlendirme yerleşimi olarak beden ve çağdaş beden modifikasyonlarının fenomenolojik boyutları. *Folklor/Edebiyat*, 94, 161-182.
- Laba, M. (1979). Urban folklore: A behavioral approach. *Western Folklore*, Vol. 38, No. 3, 158-169.
- Malott, R. W. (1988). Rule-governed behavior and behavioral anthropology. *The Behavior Analyst*, 11, 181-203.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev.: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat.
- Mauss, M. (2011). *Sosyoloji ve antropoloji*. (Çev.: Özcan Doğan), İstanbul: Doğubatı.
- Nisbett, R. E. (2105). *Düşüncenin coğrafyası*. (Çev.: Gül Çağalı Güven), İstanbul: Varlık.
- Owen Jones, M. (1982). Another America: toward a behavioral history based on folkloristics. *Western Folklore*, Vol. 41, No. 1, 43-51.
- Ören, Ş. (1999). Kültür ve davranış ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 307-314.
- Örnek, S. V. (2000). *Türk halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Özkalp, E. – Kasapoğlu, M. A. – Kırel, Ç. – Sungur, Z. (2004a). *Davranış bilimleri-1*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Özkalp, E. – Arıcı, H. – Bayraktar, R. – Aydın, O. – Erkal, B. – Uzunöz, A. (2004b). *Davranış bilimlerine giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Paredes, A. – Bauman, R. (Ed.) (1972). *Toward new perspectives in folklore*. Austin: University of Texas.
- Roane, H. S. – Betz, A. M. (2002). Behavior analysis. *Encyclopedia of Human Behavior*, (Ed.: V. S. Ramachandran) Volume 1, 267-273, USA: Elsevier.
- Schaefer, R. T. (2010). *Sociology*. McGraw-Hill Medical Publishing.
- Şimşek, M. Ş. – Akgemci, T. – Çelik A. (2014). *Davranış bilimleri*. Konya Eğitim.
- Turner, B. S. (1996). *The body & society -explorations in social theory, culture & society*. London: Sage.
- Watts, L. S. (2007). Bodylore. *Encyclopedia of American Folklore*, New York: Facts on File.

- Weber, M. (2002). *Sosyolojinin temel kavramları*. (Çev.: Medeni Beyaztaş), İstanbul: Bakış.
- White, L. A. (1949). *The science of culture*. New York: Grove Press.
- Yılmaz, A. M. (2019). Beden folkloru bağlamında kutsal ziyaret geleneği. *International Journal of Language Academy*, Vol. 7/2, 582-594.
- Yolcu, M. A. (2018). Türk folklorunda saçların saklanmasına yönelik uygulamalar üzerine. *Sosyal Bilimlerde Yeni Yönelimler*, (Ed.: Abidin Temizer - Yaşar Baytal), 39-44, Montenegro: Insitut za Geografiju.
- Young, K. (1998). Beden folkloru. (Çev.: Serpil Cengiz), *Milli Folklor*, 38, 136-139.